

Η Ελπίδα σε Κρίση

Κουλτούρα και Τέχνη στην εποχή της παγκοσμιοποίησης

γιώργος μιχελακάκης

Κεφάλαιο δεύτερο

Η περίοδος της ελπίδας και η αναζήτηση της τάξης στην εποχή και το έργο του Αλέκου Δούκα

Ο Αλέκος Δούκας της νεότητας

Ο Δούκας γεννήθηκε το 1900 στα Μοσχονήσια της Μικράς Ασίας, σε μια περιοχή τουρκοκρατούμενη, δεσποτική, του παλιού παρωχημένου ανατολικού τύπου. Ήταν όμως χρονικά, το μεταίχμιο μιας ιστορικής περιόδου, όπου σημαντικές κοινωνικές αλλαγές λάβαιναν χώρα παγκόσμια. Οι παλιές μοναρχίες είχαν εισέλθει στη διαδικασία υποβάθμισης και διάλυσης. Στη θέση τους σχηματίζονταν τα εθνικά κράτη μέσα από αιματηρές εθνοκαθάρσεις και πολέμους. Οι αστικές κοσμοθεωρήσεις, καθώς και οι σοσιαλιστικές ιδέες για την κοινωνική δημοκρατία αναπτύσσονταν σε αντίθεση προς τις παλιές κοσμοθεωρήσεις της *societas civilis* των ευγενών. Ήταν οι εποχές της ανάπτυξης της βιομηχανίας με τους εργάτες γης που έφευγαν από τα χωριά τους και στριμώνχονταν στις βρώμικες πόλεις με τις αυθαίρετες παραγκοσυνοικίες χωρίς νερό και αποχέτευση, για να βρουν εργασία σε πρωτόγονες βιοτεχνίες και εργοστάσια. Ήταν η εποχή που θέριζε η ελνοοσία και η φυματώση.

Την περίοδο αυτή μέσα στον κόσμο της διανοήσης κέρδιζε έδαφος η ιδέα της επιστροφής στη φύση, σε αντίθεση προς τον επιστημονισμό της αστικής κοινωνίας ο οποίος ήταν το προϊόν ενός ρηχού εμπειρισμού και μιας άκαμπτης νοσηρχίας. Από αυτή την αντίθεση γεννήθηκαν τότε ρεύματα σκέψης με πιο εύκαμπτη και πιο διεισδυτική ικανότητα όπως η ενόραση. Αλλά και ιδεολογικές μυστικιστικές τάσεις επιστροφής στην «παλιά καλή εποχή». Ήταν οι εποχές ανάπτυξης του «Θεοσοφισμού» και αντιλήψεων που αναδείκνυαν την στοιχειακή δύναμη της εμπειρίας και την σημαντικότητα των ενστίκτων.

Η Ελλάδα στην οποία ο Α. Δούκας έζησε κατά τη νεότητά του, συγκλονίστηκε από τα ιδεολογικά ρεύματα που έφθναν από την Ευρώπη και μπολιάζονταν στις τοπικές ανάγκες μιας κοινωνίας η οποία ταλαντευόταν μεταξύ μιας εκσυγχρονιστικής αστικής τάξης που την εκπροσωπούσαν οι «έξω» Έλληνες και μιας παραδοσιακής εσωστρεφούς τάξης που την εκπροσωπούσαν τα παλιά τζάκια της μεγάλης γαιοκτησίας και η εκκλησία.

Όταν ο Δούκας γεννήθηκε, και κατά την διάρκεια της εφηβείας του, τα κυριότερα πολιτισμικά προβλήματα της νεότερης Ελλάδας βρίσκονταν σε εξέλιξη. Το Πατριαρχείο της Κωνσταντινούπολης θέλοντας και μη, είχε αναγνωρίσει την εκκλησία της Ελλάδας. Αλλά ο συμβιβασμός κατέστησε την παιδεία του νέου κράτους, όμηρο του θρησκευτικού δογματικού διαποτισμού της επίσημης εκκλησίας, από τον οποίο δεν μπόρεσε να απαλλαγεί ποτέ μέχρι σήμερα η ελληνική παιδεία.

Από την άλλη το γλωσσικό ζήτημα μέσα από το κίνημα του δημοτικισμού, εξέφραζε την μεταστροφή των αστικών πνευματικών δυνάμεων από τον στείρο κλασικισμό και ρομαντισμό. Η πτώχευση του 1893 και η ταπεινωτική στρατιωτική ήττα του 1897, που επέφερε την επιβολή του Διεθνούς Οικονομικού Ελέγχου, έπληξε το εθνικό φιλότιμο που πλέον γύρευε ψυχολογικά αντισταθμίσιμα. Όμως η στροφή προς τον

Ο Ζωγράφος και συγγραφέας Γιώργος Μιχελακάκης (φωτό: Γιάννης Δραμιτινός)

δημοτικισμό δεν κατάφερε να αναδείξει τις αιτίες των αποτυχιών που οφείλονταν στην ξενική εξάρτηση. Ο απολιτικός αποξηραμένος δημοτικισμός των υψηλών γόνων των μεταπρατών, είχε αναγάγει τον διάδοχο Κωνσταντίνο σε νιτσεικό μεσσία-προστάτη που θα έσωζε τη χώρα με τη βοήθεια της Γερμανίας, ενώ άλλες μερίδες των δημοτικιστών συνέχισαν να αγκαλιάζουν την κλασικίζουσα βρετανική επιρροή, που από το 1864 μέχρι και το 1947 κατεύθυνε τις τύχες της Ελλάδος, σύμφωνα με τα γεωπολιτικά συμφέροντα της βρετανικής μοναρχίας.

Ο εθνικισμός και ο θρησκευτικός δογματισμός έκρυβε τις ταξικές αντιθέσεις, ενώ στη σκέψη της διανοήσης το έθνος και ο λαός ήταν έννοιες αφηρημένες. Η ιδεολογία που έθρεψε τον Δούκα και πολλές γενιές Ελλήνων εκείνη την εποχή, ήταν η ιδεολογία που είχε ανάγκη το ελληνικό μεταπρατικό κεφάλαιο. Ο όρος μεταπρατική ιδεολογία, που χαρακτήρισε όλη εκείνη την περίοδο, (Δες Κ. Μοσκόφ), υποδηλώνει την μη παραγωγική δραστηριότητα του ελληνικού κεφαλαίου, την δουλική υποταγή στα ξένα συμφέροντα για να διατηρεί την εξουσία στη χώρα και την μιμητική αποδοχή των ιδεολογιών της ξένης προστασίας.

Ο Αλέκος Δούκας γεννήθηκε από εύπορη οικογένεια. Τα γεγονότα του Πρώτου Παγκόσμιου Πολέμου – όπου η Ελλάδα μεγάλωσε γεωγραφικά, αποσπώντας κομμάτια από την υπό κατάρρευση Οθωμανική Αυτοκρατορία, – αναστάτωσαν τη ζωή των Ελλήνων της Μικράς Ασίας, καθώς ο πόλεμος έγινε αφορμή για να υποστεί το ελληνικό στοιχείο διώξεις από τους Τούρκους. Από τα στοιχεία που μας δίνει ο Αλεξίου η οικογένειά του Δούκα από το 1914 και 1915 έγινε θύμα των διωγμών. Ο πατέρας του Δούκα πέθανε και η οικογένεια οδηγήθηκε στην προσφυγοποίηση στην Ελλάδα, με αποτέλεσμα την οικονομική και κοινωνική της υποβάθμιση. Ο νεαρός Δούκας αναγκάστηκε να

διακόψει πολύ νωρίς, 16 χρονών, τις σπουδές του και έκτοτε επιδόθηκε σε ευκαιριακές εργασίες. Δεκαεφτά χρονών εργάστηκε στη Θεσσαλονίκη σε ναυτιλιακή αγγλική εταιρεία, όπου συνδέθηκε φιλικά με Άγγλους και Αυστραλούς ναυτικούς. Η σχέση αυτή σε συνδυασμό με το κλειστό οικογενειακό και κοινωνικό περιβάλλον, του δημιούργησε μόνιμη επιθυμία για ταξίδια και φυγή, προς έναν εξιδανικευμένο, ανώτερο κόσμο. Το 1919 κατατάχθηκε εθελοντής στο ελληνικό μικρασιατικό εκστρατευτικό σώμα. Η συμμετοχή του στον πόλεμο ήταν αποτέλεσμα της τάσης του για φυγή από την καταπιεστική πραγματικότητα, αλλά και της εξιδανικευμένης νεολαιίστικης αντίληψης για τον πόλεμο που την τροφοδοτούσε ο μεγαλοϊδεατισμός: για την απελευθέρωση των ελληνικών εδαφών και πληθυσμών που βρίσκονταν υπό τουρκική κατοχή. Αλλά, από τη στιγμή που ως στρατιώτης βίωνει στο μέτωπο του πολέμου, την αθλιότητα των μαχών και τη βία, καταρρέει μέσα του η ιδεολογία που ηρωοποιεί, και εξιδανικεύει τον πόλεμο. Εκεί στο μέτωπο, και στην ανάπαυλα μεταξύ των μαχών, κάνει τις πρώτες του λογοτεχνικές απόπειρες και περνάει μέσα σε αυτά τα κείμενα την απογοήτευσή του για τον πόλεμο αλλά και την αμηχανία του εμπρός στις σεξουαλικές απαιτήσεις του σώματος που ήταν απαγορευμένες από την παιδεία του.

Από το 1921 μέχρι και το τέλος του πολέμου, το 1922, σε ένα διάστημα όπου τραυματίστηκε δύο φορές στο κεφάλι, έγραψε όπως αναφέρει ο Αλεξίου δώδεκα λογοτεχνικά κείμενα εκ των οποίων επτά διασώθηκαν και τέσσερα από αυτά δημοσιεύτηκαν στο περιοδικό Μακεδονικά Γράμματα και στην Εφημερίδα των Βαλκανίων: Ο Χωρισμός της Ίδης και του Πίνδαρου, Η νύμφη Μυρτώ, Νακολεία, Η πτώση δύο Γιγάντων, Ευτυχισμένο Περίπτερο, Πλοίο εν Κινδύνω, Η Καταστροφή, της Γης της Ευτυχίας.

Τα κείμενα αυτά, και όσα θα γράψει στην Ελλάδα, έχουν αξία μόνο σε ό,τι αφορά την άντληση στοιχείων για την ψυχολογική και ιδεολογική του κατάσταση. Ο ρομαντισμός και κλασικισμός του, διοχετεύει μέσω της γλώσσας τα φοβισμένα απ' τα αδιέξοδα της πραγματικότητας πληθωρικά συναισθήματα. Από τη μια, γλώσσα πτωχή και ρεμβώδη, και από την άλλη, ηθικολογική βικτωριανή ορθοφροσύνη. Η παιδεία του μοιάζει αριστοτελική με κατεύθυνση προς τον σχολαστικισμό, την συγκράτηση του πνεύματος. Ασυνείδητες παρορμήσεις τον πολιορκούν και στοιχεία τέτοια διατηρούνται και πολύ αργότερα μέχρι την δεκαετία του 1950 στην λογοτεχνική του παραγωγή στην Αυστραλία.

Μετά τον δεύτερο σοβαρό τραυματισμό του στο κεφάλι, τον Αύγουστο του 1922 και την κατάρρευση του ελληνικού μετώπου στη Μικρά Ασία, ο νεαρός Δούκας πέρασε έξι μήνες σε νοσοκομεία και πιο πολύ στον Ευαγγελισμό στην Αθήνα, ενώ εισήλθε σε παρατεταμένη ψυχολογική κρίση που κράτησε αρκετά χρόνια.

Η συνέχεια την άλλη Παρασκευή